

5. *Крижанівський О. П., Плохий С. М.* Історія церкви та релігійної думки в Україні. — К.: Либідь, 1994. — Кн 3. — 336 с.; *Крижанівський О. П.* Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України XVIII — першої половини XIX ст. — К.: Вища школа, 1991. — 127 с.
6. *Хитровська Ю. В.* Громадянсько-політична позиція духовенства на Правобережній Україні наприкінці XVIII — середині XIX ст. (в контексті церковної політики самодержавства): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — К., 2001.
7. *Яковенко Н. М.* Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI — XVII ст. — К.: Критика, 2002. — 415 с.
8. *Хорошкевич А. Л.* О международных аспектах религиозной политики Великого княжества Литовского времени первого статута 1529 года / В кн. I Литовский Статут. — Вильнюс, 1982. — С. 36.
9. *Ульяновський В. І.* Історія церкви... — Кн. 2. — С. 109.
10. *Яковенко Н. М.* Паралельний світ... — С.14.
11. *Жукович П.* Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией. — Вип.4. — С.Пб., 1902. — С. 14-23.
12. *Там само.* — С. 67.
13. *Крижанівський О. П., Плохий С. М.* Історія церкви... — С. 71-72.
14. *Липинський В. К.* Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. — Філадельфія: Східно-європейський інститут ім. В. К. Липинського, 1980. — С. 47.
15. *Крижанівський О. П.* Церква у соціально-економічному... — С.110.
16. *Липинський В. К.* Релігія і церква в історії України // Політологічні читання. — 1994. — № 1. — С. 230.
17. *Костомаров Н.* Старый спор. Последние годы Речи Посполитой. — М.: Смядынь, 1994. — С. 542.
18. *Хитровська Ю.В.* Громадянсько-політична... — С. 8.
19. *Там само* — С. 9.

А. І. Федорова

ІНСТИТУТ МІСІОНЕРСТВА ТА СТАРООБРЯДЦІ ПОДУНАВ'Я

Становлення України як незалежної, демократичної держави неможливо без національного відродження українців та представників інших національностей, що здавна оселилися на цій території, без гармонізації міжнаціональних відносин, всебічного врахування культурно-духовних запитів усіх національних груп. Для досягнення цього необхідно вивчати досвід попередніх поколінь.

Велику роль відіграє питання міжнаціональних відносин в Українському Подунав'ї (Південній Бессарабії, Буджаку), де на порівняно невеликому просторі (до 10 тис. кв. км.) розташувалося більше 40 етнічних груп — українці, росіяни, болгары, молдавани, гагаузи та інші. Нам хотілося б звернути увагу на росіян-старообрядців, які оселяються на цій території з кінця XVIII ст. Це переважно переселенці з центральних та південних губерній Російської імперії — Орловської, Курської, Калузької, Воронежської, Тамбовської, Чернігівської тощо. Як відомо, старообрядці з'являються після реформи церкви, проведеної патріархом Никоном у 1654 р. З часу свого виникнення та протягом ще не одного століття старообрядці виявлялися “неугодною” масою населення в Російській імперії, з якою вели боротьбу як уряд, так і панівна церква. Як показала історія, утиски, катування, ув'язнення не давали очікуваних результатів: старообрядці продовжували сповідувати стару віру, хоча багатьом з них довелося змінити місце свого проживання. Прибічники древлеправослав'я втікали на окраїни країни, за кордон, де б їх не знайшла “карна рука” правосуддя.

Одним з місць переселення стала і територія Подунав'я. Слід зазначити, що територія Подунав'я знаходилася під владою кількох країн. Закордонні уряди — румунський, молдавський — дивилися на прибічників старообрядництва досить ліберально: вони дозволяли відправлення служб за старовинними зразками, не чинили ніяких перешкод. Російський уряд, до якого ця територія переходила у 1812 р., 1878 р., намагався підтвердити ці привілеї, перш за все задля збереження території. Внаслідок проголошених пільг та привілеїв старообрядці Південної Бессарабії опинилися на особливому становищі: їм дозволялося вільно відправляти богослужіння, будувати та ремонтувати церкви, користуватися дзвонами тощо. Однак в інших регіонах Російської імперії такого не спостерігалось.

У 1869 р. для боротьби зі старообрядництвом при синоді було запроваджено інститут місіонерства, поступово його відділення були відкриті по всій країні. Щоб привернути старообрядців на бік офіційної православної церкви, з ними проводили бесіди, в яких вказували на хибність старообрядництва: доводили лженауковість їх вчення, ставили під сумнів “істинність” Білокриницької єпархії тощо. Проблема діяльності інституту місіонерства не отримала належно-

го висвітлення в науковій літературі. Деяких аспектів торкнулися Є. Ф. Грекулов [1], О. П. Тригуб [2]. Однак існування протирозкольничих місіонерів на території Південної Бессарабії, їх взаємовідносини зі старообрядцями, успіхи та прорахунки їх діяльності не висвітлювалися в історичній літературі. Ми ставимо перед собою завдання розв'язати поставлені питання на основі місіонерських звітів та інших відомостей, що друкувалися на сторінках журналу “Кишиневские епархиальные ведомости”. В журналі велика увага приділялася місіонерській роботі в регіоні: висвітлювалися основні дії місіонерів, спрямовані на навернення розкольників до православної церкви, описувалися бесіди зі старообрядцями в окремих населених пунктах, виявлялися причини стійкості старообрядництва та ін.

Так, у 1875–1879 рр. при Кишинівській духовній семінарії проводилися відкриті прилюдні бесіди православних зі старообрядцями, що відбувалися протягом зими у неділю. На цих бесідах розглядалися питання церковно-обрядової особливості старообрядництва, законності Білокриницької ієрархії, клятви великого московського собору 1667 р. Старообрядці ухилялися від цих бесід, внаслідок чого вони набули монологічної форми.

Особливі надії покладалися на місіонерів південного регіону Кишинівської єпархії, де старообрядництво відрізнялося значною міцністю. Місіонерами Ізмаїльського повіту були священники Феодосій Воловей та Іларіон Софронович, які діяли спочатку за власним покликанням. У березні 1899 р. офіційно було затверджено посаду місіонера південного району, яку зайняв Ф. Воловей.

Перші прилюдні бесіди про предмет віри зі старообрядцями місіонери регіону провели у 1890 р. Проведення бесід ускладнювалося географічним розташуванням населених пунктів, в яких мешкали старообрядці. Так, міста Ізмаїл, Рені, Кілія, Вилково та села Стара Некрасівка і Корячков знаходяться на березі р. Дунай; м. Болград, села Ялпугська Коса та Нова Некрасівка — на березі Ялпугської затоки, а с. Жебріяни — на березі Чорного моря. Мешканці вказаних міст та сіл займалися рибальством або косили очерет, тобто весь час перебували за межами свого населеного пункту, внаслідок чого прилюдні бесіди не було з ким проводити. Місіонери скаржилися, що в пунктах, які населені одними старообрядцями, дуже важко знайти

місце для проведення бесіди, так як світська влада протидіяла устрою бесід, а поліція не допомагала з причини відсутності відповідного наказу [3]. Місіонер південного регіону Ф.Воловей вбачав головну причину значної сили та поширення старообрядництва в Ізмаїльському повіті в праві мати свої храми та своє духовенство. Він відзначав: не зважаючи на те, що свобода розкольників відокремлена певною територією, старообрядці вміють обходити ці обмеження, на що виконавча влада дивиться байдуже [4].

Більшість старообрядців відстоювала своє вірування в бесідах з місіонерами, але деякі не витримували тиску та переходили до православної церкви. Архієпископ Ізмаїльський та інші вищі духовні особи, щоб захистити старообрядницьке вірування та не допустити розладу серед старообрядців, наказували їм не вступати в бесіди з “ніконіанськими” місіонерами та не слухати їхніх розмов [5].

Старообрядців намагалися повернути до офіційної православної церкви через єдиновір'я, принципи якого були розроблені у кінці XVII ст., а на початку XIX ст. правила єдиновір'я були затверджені вищою церковною владою та урядом. Сутність єдиновір'я полягала у підпорядкуванні старообрядництва офіційній церкві у організаційному відношенні (призначення священників, звіт перед єпархією тощо) при збереженні основних правил старообрядницької служби (наприклад, богослужіння проводилися священниками панівної церкви за старообрядницькими книгами). Це також не задовольняло прибічників старої віри. В кінці 1896 р. серед православних та старообрядців Ізмаїльського повіту була розповсюджена брошура “Нечто об единоверии и единоверцах”, що складала витяги із окремих номерів старообрядницької газети “Слово правды” за 1896 р., яку видавав Ф. Мельников. В цій брошурі робилися нападки на єдиновір'я [6].

Початком єдиновір'я в регіоні можна вважати 1895 р., коли у м. Ізмаїлі було засновано єдиновірську парафію з притчем у складі священника та псаломщика. 2 жовтня 1896 р. був освячений єдиновірський дерев'яний храм на цегляному фундаменті. Однак вже через 5 днів — 7 жовтня церква згоріла дощенту, залишився лише дерев'яний хрест, що знаходився під престолом (ходили чутки, що церкву підпалили старообрядці, однак довести цього не змогли). У 1897 р. замість дерев'яної єдиновірської церкви була побудова-

на стараннями Ф. Воловея нова кам'яна церква та освячена в ім'я Різдва Богородиці [7].

На противагу протирозкольничим місіонерам у 1902 р. був призначений на посаду “протиниконіанського місіонера” священноінок Кугурлуйського монастиря Веніамін Резанов, який, як і протирозкольничі місіонери, їздив по всьому Ізмаїльському повіту та проводив бесіди для зміцнення старообрядництва. Не випадково, на нашу думку, протиниконіанський місіонер був обраний саме з цього монастиря, бо Кугурлуйський монастир (с.Нова Некрасівка) відіграв велику роль у житті старообрядців. В ньому була зібрана велика бібліотека, фонди якої допомагали в боротьбі з никоніанцями, монастир відвідували відомі апологети старообрядництва — О. Швецов, М. Перетрухін, М. Бриліантов, Ф. Мельников. Великою пошаною у старообрядців Ізмаїльського повіту користувався старообрядницький священник м. Маяки Херсонської губернії, якого за його начитаність та красномовство називали то Григорієм Богословом, то Іоаном Златоустом [8].

Місіонерів Бессарабії дивував той факт, що місцеві старообрядці не тільки ні в чому не відставали від загальноросійських одновірців, але й перевершували їх. Ця перевага полягала в тому, що старообрядницькі видання (твори, що відстоювали старообрядницьку віру) в глибині Росії вважалися рідкістю, їх взагалі дуже важко було придбати, а в Бессарабії завдяки близькості кордону такі видання легко поширювалися. Про це свідчить, наприклад, такий факт, що видання О. Швецова “Истинность старообрядствующей иерархии”, своєрідна апологія старообрядництва, яка слугувала посібником у боротьбі з місіонерами, було широко поширено серед липован в тому ж році, що й було видано. Священноінок Арсеній (Онисим Швецов) був авторитетом серед старообрядців, про що свідчить наступний вислів місіонера: “В авторитет Швецова верят более, нежели в авторитет какого-нибудь святого отца, в авторитет вселенских соборов и даже священного писания” [9]. Це ще одна причина відмови від бесід з місіонерами: замість бесід старообрядці давали місіонеру книгу Швецова, щоб він “узнав всю правду”. Старообрядці добре знали статті М. Каптерева, проф. Московської духовної академії, а роботи відомого розколотознавця Н. І. Суботіна в їх середовищі не були відомі, — скаржились місіонери [10]. Старообрядці дуже час-

то захищалися від місіонерів закордонними виданнями, які не проходили цензури. Наприклад, за 1898-1900 рр. Ф. Воловей у м. Ізмаїлі конфіскував більше тисячі примірників “Церковних питань в Росії”, що були видані у м. Браїлові в Румунії [11].

Отже, не зважаючи ні на які зусилля як з боку уряду, так і панівної церкви, старообрядництво у кінці XVIII ст. все ще відчувало себе сильним. Місіонери не змогли переконати старообрядців у лженауковості їх вчення та в необхідності приєднання до панівної церкви. Старообрядці Подунав’я, основною своєю масою, продовжували сповідувати віру дідів та батьків, твердо вірити в свою правоту. Серед умов, що підтримували старообрядництво, відзначається декілька: сила звички; пропаганда старої віри; зв’язки бідних розкольників з багатими у торговельних та промислових справах; взаємодопомога та підтримка старообрядцями один одного в життєвих потребах тощо. Ці умови не під силу було зруйнувати місіонерам. Діяльність інституту місіонерства не мала успіху серед старообрядців, випадки переходу із старообрядництва до єдиновір’я були поодинокими. Робота місіонерів навпаки згуртовувала старообрядців — для бесід з приводу обрядів, для уміння дати правильну відповідь протирозкольничим місіонерам на їх нападки тощо. Як зазначалося вище регіоні навіть була утворена посада протиниконіанського місіонера, в завдання якого входив, в першу чергу, захист старообрядницького вірування.

Необхідно зазначити, що автор не претендує на вичерпне висвітлення окреслених питань. В статті зроблена одна з перших спроб дослідження діяльності місіонерів в Подунав’ї. Для подальшого вивчення необхідно залучати нові джерела.

Література:

1. Грекулов Е. Ф. Церковь, самодержавие, народ. — М., 1969.
2. Тригуб О. П. Історія Херсонської єпархії (1775 — 1918): Автореф. дис. ... канд. іст. наук 07.00.01./Донецький національний університет — Донецьк, 2001.
3. Воловей Ф. Отчет епархиального миссионера южного района Кишиневской епархии за 1899 г. // Кишиневские епархиальные ведомости. — 1900. — № 21. — отд. оф. — С. 449-450.
4. Воловей Ф. Отчет епархиального миссионера южного района Кишиневской епархии за 1899 г. // Кишиневские епархиальные ведомости. — 1900. — отд. оф. — № 21. — С. 446.

5. *Матвеев И.* Отчет о состоянии раскола и миссионерской деятельности в южном миссионерском районе Кишиневской епархии за 1907 г. // Кишиневские епархиальные ведомости. — 1908. — №33. — отд. неоф. — С. 1213.
6. *Извлечение* из отчета миссионерского комитета Кишиневской епархии за 1897 год // Кишиневские епархиальные ведомости. — 1899. — № 1-2. — отд. неоф. — С. 54.
7. *Извлечение* из отчета миссионерского комитета Кишиневской епархии за 1897 год // Кишиневские епархиальные ведомости. — 1899. — № 1-2. — отд. неоф. — С. 56; Освящение новоосуженного единоверческого храма в городе Измаиле // Кишиневские епархиальные ведомости. — 1898. — № 6. — отд. неоф. — С. 164.
8. *Воловей Ф.* Беседа в сел. Жубрианах Измаильского уезда с старообрядческим попом г. Маяк Херсонской губернии Василием Резановым // Кишиневские епархиальные ведомости. — 1902. — №9. — отд. неоф. — С.170.
9. *Стадницкий А.* Состояние раскола и сектанства в Бессарабии по миссионерским отчетам за 1889 год // Кишиневские епархиальные ведомости. — 1890. — № 14-15. — отд. неоф. — С. 643.
10. *Праведный В.* Из жизни бессарабских раскольников // Кишиневские епархиальные ведомости. — 1892. — № 11. — отд. неоф. — С. 259-260.
11. *Сахаров И.* Несколько слов по поводу министерского циркуляра относительно раскольников // Кишиневские епархиальные ведомости. — 1901. — № 5. — отд. неоф. — С. 93.